

Bresztovszky Ede: A magyar ipari munkásság életviszonyai a háború alatt

háború első zűrzavarainak elmúltával sokat hallottuk emlegetni úgy az ipari munkáltatói érdekeltségek részéről, mint számtalan más oldalról is, hogy a háború alatt a legjobban megy az ipari munkásság sora, hogy az ipari munkás, kihasználva a rendkívüli állapotokat, pompás keresetet követelt ki magának, míg a háború egész terhe az iparos, munkáltatói vállakon nyugszik. Az alábbiakban ennek az állításnak kívánunk a szemébe nézni. Ha a rendelkezésünkre álló adatok gyér, volta nem is tesz lehetővé olyan ténymegállapításokat, amelyeket minden oldalról megfelelő statisztikai anyaghalmaz vértéz, ha sokban inkább a következtetés útján jutunk is el bizonyos tényekhez, ahelyett, hogy a tényekből magukból vonhatnók le a következtetéseket, a kísérletet szükségesnek tartottuk egyrészt azért, hogy már most, az előteremthető szűkös eszközök kereteihez mérten, kritikus vizsgálat alá vonjuk a közkeletű állítást és megállapítsuk: mennyi belőle a való és mennyi a hozzáköltött; másrészt pedig azért, hogy fölkeltsük azoknak a tényezőknek érdeklődését, amelyeknek módjuk van arra, hogy a kérdést széleskörű és az egész anyagra kiterjedő statisztikai főlvételek útján részleteiben is tisztázhassák.

I.

Mikor a mozgósítás parancsa végigröpült az ország táviródrótjain, mintha egyetlen varázsütésre elhalt volna az ország ipara és kereskedelme: a vonatok csak bevonulókat és katonákat, ágyukat és főszerelést szállítottak, a földeken épp úgy félbemaradt a munka, mint ahogy a gyárak és műhelyek egyszerre kiürültek. De nemcsak a legjobb erőben levő munkáskezeknek a zászlók alá való berendelése és a forgalom katonai célokra igénybevétele bénította meg a termelő életet, hanem a hetekig tartó pánik is, amikor mindenki azokra a jövőndöleésekre gondolt, amelyek a nagy háború elkövetkeztekor az anarchia beköszöntését, a polgári társadalmi rend teljes összeroppadását várták. Bebel, az agitátor, megjósolta, hogy a nagy háború egész forradalmat idéz elő összes társadalmi és gazdasági viszonyainkban. Millió és millió munkást elszakítanak családjától, kiknek nem marad meg megélhetésük. Kisiparosok százezrei csődöt mondanak, mert nem rendelkeznek eszközökkel, hogy üzletüket tovább vezethessék. Az értékpapírok esni fognak. Sok százezer a jólétben élők közül nyomorúságba jut. A kiviteli szünetel és a hatalmas világkereskedelem megakad. Számtalan gyár és ipari vállalkozás, amennyiben nem a hadsereg szükségletei számára dolgozik, szünetelni fog. Munka-

nélküliség és keresethiány lépten-nyomon. Az élelmiszerek szállítása egészben vagy részben szünetel. Az élelmiszerek ára elérhetetlen magasra emelkedik, holott már ma is nagyon magas. Általános éhség-nyomort idéz majd föl.”*

Engels épp így megjósolta, hogy az eljövendő nagy háborúban „nyolc-tíz millió katona markolja torkán egymást és emellett egész Európát olyan kopaszra falja, mint amilyenre eddig sáskaraj nem tudta. A harmincéves háború pusztítása három-négy évnyi időközbe szorul együvé és az egész kontinensre kiterjed; éhínség, járvány, a seregeknek épp úgy, mint a néptömegeknek az akut inség következtében kiváltódó elvadulása; kereskedelmünk, iparunk és hiteléletünk mesterséges gépezete menthetetlenül összekavarodik, hogy általános romlásban végződjék; a régi államok és tradicionális állambölcséségük összeroppan, úgy annyira, hogy a koronák tucatszám gurulnak a köveztetre, anélkül, hogy akadna, aki fölemelje őket; abszolúte lehetetlen előrelátni, miképpen végződik mindez és melyik fél kerül ki győztesként a harcból; csak egy eredmény bizonyos föltétlenül: az általános kimerülés és a munkásosztály végső győzelme föltételeinek kialakulása.”**

A jövendölések a háborús pánik első heteiben mintha egészükben valóra váltak volna: a vállalkozás fölött ott lebegett a bizonytalanság réme — minek bármit is kezdeni, hiszen ránk szakadt a háború, ki tudja, holnap élünk-e még. Az üzemek egymás után zárulnak, a katonai szolgálatra még igénybe nem vett munkások ezerszám az utcára kerülnek, a hivatalnokok és tisztviselők fizetését redukálják, — a fejetlenség általános, de a kényszerrendszabályok nem soká váratnak magukra.

A tőkés társadalom él és élni akar továbbra is, utána lát, mint lehetne tőkéiből újból hasznot húzni. Minthogy pedig a békés társadalom szükségletei egyszerre háttérbe szorulnak a hadviselés érdekei előtt, minthogy továbbá a hadsereg roppant mechanizmusa herkulesi támogatást követel fegyverei mögé, kezdetét veszi az ipar mozgósítása. A békés ipar máról-holnapra, szinte átmenet nélkül, csak a kényszerűség fokozatosságával, berendezkedik a háborús termelésre.

1914 augusztus 21-én 25 munkásszervezet Budapesten 6667 munkanélküli tagot mutat ki (ebből 288 nő)***, úgy hogy nem járunk távol a valóságtól, ha azt állítjuk, hogy ezekben a napokban egyedül a Budapesten szakszervezetekben tömörült munkásoknak mintegy ötödrésze munka nélkül volt. A Budapesti Kerületi Munkásbiztosító Pénztár adatai szerint a pénztárnak 1914 július 26-án 193.391 férfi- (81,1%) és 44.923 nő (18,9%) tagja volt, összesen 238.314. 1914 augusztus 31-ig a munkáltatók kijelentettek 117.336 férfi- és 23.998 nőtagot, míg ugyan ezalatt az idő alatt csupán 56.843 férfi- és 16.210 nőtagot jelentettek be, ami igazolja, hogy a háború első

* *Protokoll über die Verhandlungen des Parteitagés der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands in Jena, 1911.* Berlin 1911. 346. old.

** Idézi: Ernst Drahn: *Friedrich Engels als Kriegswissenschaftler.* Gautzsch 1915. 24—25. old.

*** *Szakszervezeti Értesítő,* 1914. évi 10. sz.

heteiben nagyarányú üzemszünetelés, ennek folyamánaképpen munkanélküliség következett be, mert az üzemekben a nőmunkások számát is az első hónapban 7 és fél ezerrel csökkentették. Az itthonmaradt munkások javarésze tehát a munkanélküliség bizonytalanságában nézett a még bizonytalanabb jövő elé, míg a bevonultak hozzátartozói egyik napról a másikra kenyér nélkül, támogatás nélkül maradtak, egyetlen pozitív reménységük a majdan eljövendő állami támogatásnak Budapesten felnőttenként napi 78 fillér, gyermekenként 39 fillér összege lévén.

A szervezett munkások a maguk szervezeitől megkapták a lehető legmesszebbmenő támogatást: az utolsó évek kedvezőtlen gazdasági viszonyai alatt meggyöngyült szervezetek 1914 augusztus-december hónapokban 58,556 korona 87 fillér segélyt fizettek ki a hadbavonultak családtagjainak segélyezésére, amihez járul még az a 66,750 korona 69 fillér, amelyet a szabadszervezetek ezalatt az idő alatt ugyanerre a célra kifizettek. Aki a szakszervezettől távol állott, kizárólag a magánjátékonykodás jó szível adott, de keserves filléreinek támogatásával kísérelte meg föntartani magát. A munkanélküliek közül a szervezettek ugyancsak támogatásra találtak szervezeteikben, amelyek a háború első öt hónapjában 304,142 K 69 fillér (a szabadszervezetek külön 59,014 K 17 fillér) munkanélküli segélyt fizettek ki tagjaiknak.* A szervezeteken kívül álló munkanélküliek ugyancsak a magánjátékonykodás támogatásához voltak kénytelenek menekülni.

De az első hetek fölfordulása után új életre kelt a látszólag halálosan megbénult tőkés társadalom: megtörtént a háborús termelésre való berendezkedés. Amit Heinrich Cunow a német iparra vonatkozólag olyan érdekesen vázolt a *Neue Zeit*-ban**, nálunk is meglepő életképességgel végbement. Kis műhelyek, amelyek erkélyrácsokhoz használt vaspálcikák gyártásával foglalkoztak, berendezkedtek gránátalkatrész gyártására; kerékpárgyárakban kórházi fölszerelést, varrógépgyárban srappellét, esernyőkészítő műhelyben vízálló szövetekeket gyártanak stb. stb. Megkönnyítette a háborús átalakulást Magyarországon az ipar helyzete is, amely csaknem kizárólag a hazai nyerstermények földolgozására lévén berendezkedve, nem érezte meg a külföldi piacoktól és anyagszállítástól történt hirtelen elszigeteltesét (leszámítva egyes cikkeket). Új vállalkozások alakulnak, amelyek kizárólag a hadsereg szükségleteinek kielégítéséből iparkodnak hasznot találni, a gyors üzleti ébredésnek következménye aztán az a kóros állapot, amely a rendkívüli helyzettel való visszaélést megteremti, amikor ügyvédek papiroseszmát és cukorkaárusok hátizsákot szállítanak a hadseregnek.

A legelső iparág, amely a háború okozta változások fölismerése után munkásainak helyzetét biztosítja, a grafikai szakma. Még 1914 augusztus 4-én megállapodás jött létre a Grafikai Főnökegyesület és a nyomdász-, könyvkötő- és grafikus-munkások szervezetei között.

* Szakszerv. Eri. 1915. évi 4. sz.

** *Umgestaltung der Industrie. Die Neue Zeit*, 1914/15, 536—7. old.

amely elejét vette annak, hogy az iparág munkásait indok nélkül elbocsássák, bár a munkásokra nézve azzal a súlyos föltétellel, hogy a munkaidő csökkentésével keresetük lényegesen megcsappant. A megállapodás ellenére 1915 februárjában 405 könyvkötő volt munka nélkül.

A háborús iparra átrendezkedés nem szüntette meg a nagy munkanélküliséget. A munkaközvetítés teljes szervezetlensége miatt azoknak az iparágaknak munkásai, amelyek csak lassan — vagy egyáltalán nem — tudtak berendezkedni a háborús termelésre, munka és kereset nélkül vannak hónapokig, míg más iparágakban, ahol a termelés váratlanul abnormisan fokozódott, munkashiány akadályozza a konjunktúra kellő kihasználását. A Szakszervezeti Tanácsnak a kereskedelemügyi miniszterhez intézett beadványa* ezért még 1914 augusztus havában hangsúlyozza, hogy „igen célirányos volna, a munkaközvetítéssel foglalkozó valamennyi társadalmi szervezetnek egymással való összeköttetésbe hozatala”. Ebben a tekintetben kívánt tájékozódást nyújtani a Munkanélküliség Elleni Küzdelem Magyarországi Egyesületének 1914 szeptember 16-án megtartott ankétje is, amely a munkanélküliség és a hadfelszerelési iparágak munkaviszonyait tárgyalta s a helyes munkaközvetítés tárgyában óhajtott útmutatást adni.

Mínthogy a középítkezéseket és mindennemű hatósági közmunkát a háború kitörésekor beszüntették, a munkásság főnti memorandumában már megállapítja, hogy a hatóságokra hárul a feladat, hogy munkát adjanak azoknak a munkásoknak, akiket a magánvállalkozás munkával ellátni nem tud. A közmunkák összeírása meg is kezdődik miniszteri rendeletre — 1915 decemberében arra való hivatkozással, hogy a rohamosan szaporodó létszámú hadifoglyokat el kell látni munkával . . .

Az *egyre* erősödő hadiipar, kapcsolatban a békés ipar mozgósításával csak lassan, hosszú hónapok leforgása alatt kezdi fölszívni a munkanélkülieket. Nagyban hozzájárul a munkanélküliség eltüntetéséhez a szociálpolitikai intézkedések ebben a tekintetben pótló „népfelkelői bemutatói szemlék” sorozata, amely minden épkézláb férfit fegyveres katonai szolgálat alá von. Ugyanerre az eredményre vezetett a férfinépeségnek a legkülönfélébb katonai szolgálatra való berendelése is, kezdve a fuvarozástól, sáncmunkától a kórházi ápolásig.

A Budapesti ipari és kereskedelmi munkaközvetítő intézet igazgatója az intézet 1914 —1915. évi háborús beszámolójában a következőket jelenti: „Tudjuk, hogy a háborús állapot lendítő hatása nem terjedt ki az összes ipari foglalkozásokra. Nagyon soknak a helyzetén semmit sem javított, sőt ellenkezőleg, megbénította a tevékenységüket, mert megfosztotta azokat a tavaszon megindult fejlődésük feltételeitől. A fellendítő hatás még területileg sem volt általános; mivel csaknem kizárólag Budapestre szorítkozott; a vidéken ellenben, különösen a kisipar, — mely erős kontingensét adja az intézetünkhöz érkező munkaalkalom-kínálatoknak, — igen megbénult a háború

* *Szakszerv. Ért.* 1914. évi 9. sz.

okozta munka és munkáshiány miatt.” „A háborús állapot teljesen felforgatta az ipari tevékenység rendjét és összhangját. Az ipari foglalkozások nagyrészt a maga céljaira kötötte le és megakasztotta a normális idők rendes munkáját. Óriási dimenziójú szükségleteivel a lekötött foglalkozásokban nagymérvű munkaalkalom-kínálatot idézett elő a munkáspiacokon, másfelől az iparüzőknek fegyveres szolgálatra és hadi szolgáltatásokra történő bevonásával az ipari foglalkozások egész vonalán megapasztotta a munkaalkalom-keresletet. Ennek következményeül egyes ipari foglalkozásoknál már a múlt évi decemberben jelentkezni kezdett a munkáshiány s azóta — a népfelkelői szolgálatra kötelezhetőket folyton újabb kategóriáinak berendelésével — folyvást fokozódott s ma már általánossá vált.” A jelentés fölemlíti, hogy míg pl. 519 esetben kerestek munkást a borbélyszakmából, addig csupán 199 munkás keresett alkalmazást. Sziígyártót 142 esetben kerestek s csak 67 keresett munkát stb. Viszont az építőiparban sokkal több munkás jelentkezett, mint ahány munkakínálat volt. Az Építőmunkások Országos Szövetségétől nyert adataink szerint 1914 decemberében kb. 10 ezer építőmunkás volt munkanélkül az országban s a munkanélküliség csak tavasszal enyhült a főntebb már vázolt okok következtében. Az építőipari munkaalkalmak csökkenésére élénk világot vet az az adat, amely szerint a téglakartell 1914 első felében 73 millió téglát szállított, míg 1915 első felében csupán 19 milliót. A hadimunkák egyre égetőbb szüksége, a hadimunkákon dolgozó üzemek fokozatos bővülése azonban egyre több munkáskezet juttat munkához, úgy hogy a Budapesti Kerületi Munkásbiztosító Pénztár taglétszáma 1915 augusztus 31-én már ismét 223.462-re (166.327 férfi, azaz 74,4% és 57.135 nő, azaz 25,6%) emelkedett, ami a háború kitörésének időpontjához képest csupán 15 ezer főnyi, azaz nem egészen 7%-nyi apadást jelent.

A háború első hónapjai után kitűnt, hogy bár a kivitel és behozatal — még a közlekedés vérkeringésének megindulása után is — csaknem teljesen megszűnt, bár igen sok kisebb üzem és bolt kénytelen volt bezárni kapuját, bár az élelmiszerek ára folytonosan és megállás nélkül emelkedett, bár a keresethiány és munkanélküliség hosszú hónapokon át változó, erővel ugyan, de állandóan mutatkozott, a jövedelmek még sem váltak be, mert a teljes összeroppadás, a várt nagy *debaacle* nem következett be. Hogy ez így történt, abban nagy szerepe volt azoknak a kormányintézkedéseknek (moratórium, a tőzsde működésének szüneteltetése stb.), amelyek a háború kitörését nyomon követték s amelyek az egyéni állampolgári jogokba olyan mélyen belenyúltak, hogy előszeretettel háborús szocialista intézkedéseként emlegetik őket. De a tőkés társadalom életének folytonosságával együtt a jövedelmeknek az a része sem vált még valóra, amely az általános kimerülés nyomán a munkásosztály végső győzelme feltételeinek kialakulását várta.

Az uralkodó gazdasági rend vasmarokkal tartja kezében a hatalmat s a munkásosztály ahelyett, hogy megkísérelné kihasználni a polgári társadalom szorult helyzetét, *burgfriede*-t kénytelen hirdetni s minden erejével azon dolgozik, hogy az ipar válsága minél sikeresebben legyen leküzdhető. Jellemző ebben a tekintetben az a büszke öntudat, amellyel Paul Umbreit a német szakszervezeti mozgalom

huszonöt éves főnállásának emlékére írt könyvében kijelenti: „... Németország beigazolta, hogy ellenfeivel szemben nemcsak stratégiailag, hanem gazdaságilag is föl van készülve”.*

A burgfride, de a katonai parancsnokságoknak — a legtöbb esetben enyhének igazán nem mondható — intézkedései is kizárják a sztrájkot és bojkottot, tehát azokat az eszközöket, amelyekkel a munkások rendes körülmények között hatásosan tudnak küzdeni bérvizonyaik javítása érdekében. Ettől a harci fegyvertől meg lévén fosztva, a szervezetek azzal iparkodtak a bérvizonyok javítását elérni, hogy a nyilvánosság előtt ismertették a hadi-szállításokból vagyont gyűjtő vállalatok munkásainak helyzetét. Ez az eszköz több esetben hatott, bár katonai hatóságaink részéről távolról sem részesült abban a támogatásban, amellyel a németországi katonai parancsnokságok a munkásoknak hasonló alkalmakkor segítségére siettek. Más, jobban szervezett szakmák szervezettségük erejével ugyancsak elérték a bérvizonyok javítását, úgy hogy — amint az egyes szervezetektől nyert s alább közölt adatokból kiviláglik — a legtöbb szakmában emelkedett a munkásság egy részének bére.

Hangsúlyozni kívánjuk, hogy csak a munkásság egy részének a bére emelkedett. A szervezett munkások ugyanis az ipari munkásság legintelligensebb, egyben szakmájukban legképzettebb részéből kerülnek ki s az ő bérvizonyaik viszonylagos javulása nem jelenti az ipari munkásság kereseti viszonyainak általános megjavulását. Ha ismét a Budapesti Kerületi Munkásbiztosító Pénztár adataihoz fordulunk, a következőket találjuk. A pénztár tagjai napibérosztályok szerint a következőképpen oszlottak meg 1914 június 30-án:

Tagok megoszlása	1 K-ig	1—2	2—3	3—4	4—5	5—6	6--7	7—8
	korona napi keresettel							
Férfi	17.281	10.392	32.053	58.447	35.841	26.935	14.286	9.984
Nő	4.339	16.998	15.519	6.882	1,583	461	139	101
Összesen ...	21.620	27.390	47.572	65.329	37.424	27.396	14.425	10.085

Minthogy az Országos Pénztár alapszabálya szerint az egyes napibérosztályokban az átlagos kereset 1, 1,50, 2,50, 3,50, 4,50, 5,50, 6,50 és 7,50 koronának számítandó, ha ezen az alapon kiszámítjuk a 205.219 férfitag összeresetét, annak összege 794.732 koronára rúg. Vagyis egy férfitag átlagos keresete 1914 június 30-án 3 korona 87 fillért tett ki naponta. A 46.022 nőtag keresete 104.040 korona 50 fillért tesz ki, vagyis ugyanakkor egy nőtag napikeresete 2 korona 26 fillér volt. Ha a férfi- és nőtagokat együvé számítjuk, a napi átlagos kereset 3 korona 58 fillért tett ki.

* 25 Jahre Deutscher Gewerkschaftsbewegung 1890—1915. Berlin 1915. 141. oldal.

Ha ezzel szembeállítjuk az 1915 június 30-iki állapotot, a következőket találjuk:

Tagok megoszlása	1 K-ig	1—2	2—3	3—4	4—5	5—6	6—7	7—8
	korona napi keresettel							
Férfi	14.389	8.687	18.636	41.656	33.024	23.504	12.405	9.730
Nő	3.094	17.776	23.239	7.658	2.190	798	189	139
Összesen ...	17.483	26.463	41.875	49.314	35.214	24.302	12.594	9.869

A 162.031 férfitag összkeresete 651.293 koronát tett ki, vagyis az egy férfitagra eső átlagos kereset 15 fillérrel 4 korona 02 fillérre emelkedett. Az 55.083 nőtag összkeresete 131.173 korona 50 fillér lévén, az egy nőtagra eső átlagos kereset itt is emelkedett 12 fillérrel 2 korona 38 fillérre. Ha a két nemet együvé számítjuk, kitűnik, hogy a budapesti ipari munkás átlagos napikeresete 1914 június 30-tól 1915 június 30-ig 3 korona 58 fillérről 3 korona 60 fillérre emelkedett, vagyis az átlagos napi emelkedés kitesz összesen 2, azaz kettő fillért.

Ha tekintetbe vesszük a háborús rendkívüli állapotoknak azt a „jótéteményét”, amely a vasárnapi munkaszünet felfüggesztésével lehetővé teszi a munkásnak, hogy az évnek mind a 365 napján dolgozzék, akkor az évi béremelkedés összesen 7 korona 30 fillérre rüg. Százalékban kifejezve, a béremelkedés kitesz 0,55%-ot.*

Nem szabad elfelejtenünk, hogy az egész országban Budapest kiváltságos helyzetnek örvend. A békés ipar is túlnyomólag itt összpontosul, a háborús ipar pedig egyenesen ideözönlött az egész országból, amint az a munkásközvetítő intézet jelentéséből, valamint a szakszervezetektől nyert felvilágosításokból egyaránt kitűnik. Hogy vidéken a viszonyok még 0,55%-kal sem javultak, arra csak egy adatot hozunk föl. Ha a Pécsi Kerületi Munkásbiztosító Pénztár taglétszámából a fönti módszerrel kiszámítjuk a férfi és nőtagok keresetét külön-külön, valamint együttesen, megállapíthatjuk, hogy egy-egy tag napi átlagos keresete a következőképpen alakult:

1914 június 30-án

a férfiaknál: 2,93 K, a nőknél: 1,43 K, együtt: 2,67 K;

1915 június 30-án pedig:

a férfiaknál: 2,79 K, a nőknél: 1,91 K, együtt: 2,58 K.

A pécsi munkások keresete tehát a háború első évében napi 9 fillérrel csökkent. Bár nem volna érdektelen más

* Azok megnyugtatósára, akik azt gondolják, hogy a számítások eredménye azért alakult így, mert a kimutatásban nem szerepelnek a napi 8 korona keresetnél többel rendelkező munkások, itt jegyzem meg, hogy míg 1914 június 30-án a budapesti pénztár nagy-munkaadói 736 munkást biztosítottak nyolc koronán felüli keresettel (baleset esetére), addig 1915 november havában ez a szám leolvadt 667-re!

vidéki pénztárak adatainak feldolgozása sem, a megfelelő adatok hiányában arról le kellett mondanunk.

Amíg tehát a szakszervezetek közléséből megállapíthatjuk, hogy a húsipari munkások egyes kategóriáinak a háború alatt 70%-kal, más kategóriáinak 25—35%-kal, a textilmunkásoknak 30—40%-kal, a vas- és fémmunkásoknak 15—25%-kal, a szabó-, kárpitos-, bőr-, festő-, építő- s többi munkásoknak 10%-kal emelkedett a keresete, vagy pedig az illető szakmák drágasági pótlékban részesülnek, — ezzel szemben az is konstatálható, hogy ezek a kedvezőbb bérviszonyok csak a képzett, intelligens szakmunkásoknak aránylag csekély százalékánál találhatók föl, úgyannyira, hogy az ipari munkások túlnyomó tömegének, a segédszemélyzetnek, napszámosoknak stb. fizetését nem érintik. A szervezetek természetesen a saját tagjaik érdekeit kívánják elsősorban előmozdítani, de meg a háború alatt nem is fejthetnek ki olyan erőt, amely a szervezeten kívül álló tömegek kereseti viszonyaira lényegesen változtató befolyást gyakorolhatna. A szakmunkások keresetének emelését viszont megmagyarázza azoknak viszonylag alacsony száma is.

A kimutatásokból egyben megállapítható a női munka jelenléte elönyömulása is. Minél több férfimunkás vonul be katonai fegyveres szolgálatra, annál több kiöregedett munkás, női családtag, fiatal munkás kerül be ipari munka végzésére, akik különben rendszeres munkát egyáltalán nem végeztek volna, vagy abból részt már nem, vagy még nem kértek volna. A női munkaerők csak kivételesen kapnak szakmunkát (kivéve természetesen azokat, akik már a háború előtt is szakmunkások voltak), általában gyatrán fizetett munkákat kell végezniök, erejük teljes megfeszítésével, legtöbbször egészségük és testi épségük árán. Különösen kizsákmányolják a hadi szabóműhelyek a számukra dolgozó, legtöbbször otthoni munkásnőket. Ideje volna, hogy ezeknek a legrosszabb viszonyok között dolgozó munkáspáriáknak a sorsán egyszer fönnakadna az illetékes körök figyelme. Egyes szakmában a legnehezebb munka végzésére is alkalmaznak nőket, pl. az asztalosiparban ládakészítésnél, a tölténygyárban, konzervgyárban, fegyvergyárban stb.

Ha a kereseti viszonyok javulásával szembeszögezzük a megélhetés drágulásának adatait, szinte megdöbbentően rejtélyes lesz előttünk: voltaképpen miből és hogyan él meg a háború alatt a „fényesen kereső” ipari munkás? Az élelmiszerárak drágulásának adatai közismertek, azért csupán dr. Varga Jenő adatait említjük föl, aki az élelmiszerárak alakulásához mérten, állandóan számításokat készít egy öttagú munkáscsalád heti élelmezésének nyers szükségletéről. Eszerint a kimutatás szerint az öttagú munkáscsalád megélhetéséhez föltétlenül szükséges élelmiszerek ára a hivatalos árjegyzék adatai szerint így alakult:

1914	június 30-án	21 korona	86 fillér
1914	október 30-án	23	34
1914	december 15-én	28	10
1915	március 15-én	35	08
1915	június 15-én	45	83
1915	november 15-én	49	08

A háború kitörése óta tehát a megélhetéshez föltétlenül szükséges élelmiszerek ára Budapesten 130 százalékkal emelkedett. A ruházati cikkek ára ugyancsak horribilis emelkedést mutat. Bár erre vonatkozólag nem áll rendelkezésünkre semmilyen pozitív adat, valószínűleg közel járunk a valósághoz, ha a drágulást ezen a téren — különböző szükségleti cikkeknek megfelelően — 20—80 százaléknál kevesebbre nem becsüljük. De megdrágult a fűtőanyag (szén, fa), a világítás (petróleum) stb. Nem ismerjük olyan ágát az emberi szükségleteknek, ahol ne találkoznánk az egyre növekvő és egyre terheesebb drágasággal. Ha tekintetbe is vesszük a budapesti munkások átlagos napi 0,55% keresetemelkedését, még mindig csodálkozva kell kérdeznünk: voltaképpen miből és hogyan él meg a háború alatt a „fényesen kereső” ipari munkás? Miből és hogyan teremti elő az élelmiszerek emelt árának fedezéséhez még szükséges 129,45%-ot? A német szakszervezetek lapja, a *Correspondenzblatt* panaszoja: „A háború és valamennyi élelmiszernek vele összefüggésben álló megdrágulása, a pénznek és azzal együtt a munkás munkabérének értékét igen hatalmas mértékben csökkentette és ezzel a szakszervezeteknek sok, az életföntartás javítására irányuló eredményét egy csapásra megsemmisítette.”* Pedig Németországban az építőmunkás-szervezet statisztikai fölvétele szerint, amely egy négytagú munkáscsalád élelmiszerszükségletét a tengerészkatona megállapított élelmiszeradaga szerint számítja ki, a heti kiadás 1914 július és 1915 június között 25,33 márkáról csupán 37,36 márkára, vagyis 48%-kal emelkedett,

Ha annak a munkásszakmának keresetviszonyait, amelynek munkabére a háború alatt, a legkedvezőbben alakult, szembeállítjuk az élelmiszerek árának emelkedésével, 70% és 130% között még mindig akkora különbözetet találunk, amelyet nem lehet áthidalni más, ugyancsak fölemelt árú szükségleti cikkek bevásárlásánál kizorított takarékoskodással sem. Egyetlen megoldás marad hátra: az igények teljes leszállítása. A *Munkásügyi Szemle* a háború első hónapjaiban éppen a munkásbiztosító pénztárak szempontjából hívta fel a figyelmet erre a kérdésre: „A háború tartama alatt fellépő nagy drágaság a megfelelő élelmezést lehetlenné teszi, az itthonmaradottak is megsínylik tehát a hadiállapotot. Ehhez járulnak a háborúban fellépő járványok és ragadós betegségek, a népegészségügy megromlása, a harctéren szerzett különböző betegségek, a rendkívül nagy mérvben történő sebesülések. Mindezek azt eredményezik, hogy a nép szervezete és ellenállóképessége meggyöngül és így a háborút követő évtized óriási feladatok elé fogja állítani a munkásbiztosítást.”** Az a munkás, aki nem táplálkozik kellően, aki szervezetét nem ápolhatja a szükséges mértékben, nem alkalmas olyan munkateljesítményekre, mint amelyet nyújtott, amíg megfelelő körülmények között élt. Az ipari munkásság alultáplálkozásának, szellemi és testi megromlásának kérdése kellene, hogy érdekelje a magyar ipari

* 1915 nov. 27-i sz.

** 5. évf. 1914. 507. old.

köröket is, hiszen főleg a fejletlen magyar iparnak lesz kára abból, ha a harctérről hazakerülő és az itthonmaradt munkás munkaképességében gyöngül s olyan munkákra, amelyeknél a minőség kérdése is számításba jön, alkalmatlanná válik. A háború alatt éppen a hadseregszállító gyáraknak kellene előljárniok munkásaik értékelésében a jó példával, holott azok törődnek a legkevésbé munkásaikkal. A képviselőház december 10-i ülésén mondta el Huszár Károly képviselő: „Állandó panaszok jönnek a háborús célokat szolgáló gyárak munkásaitól, részint javadalmazásuk csekélységét illetőleg, — holott tudjuk, hogy épp ezek a gyárak fizethetnek többet, mert hiszen a legnagyobb jövedelmekkel bírnak, — részint a bánásmódot illetőleg, amennyiben az ilyen gyár arra támaszkodik, hogy katonai felügyelet alatt áll és ahelyett a bánásmód helyett, melyet a munkásosztály addig kivívott magának, ahol munkás, munkaadó mint egyenrangú tárgyaló felek állnak egymással szemben, a kaszárnyák szokásait honosítják meg.”

Ismételten föl kell tehát vetnünk a kérdést: voltaképpen miből és hogyan él meg a háború alatta „fényesen kereső” ipari munkás? A kérdésre választ csak úgy adhatnánk, ha megfelelő statisztikai fölvétel állana rendelkezésünkre. Ilyen statisztika nincs, kénytelenek voltunk ezért magunk annak pótlásáról gondoskodni. Több ipari szakma néhány munkásától szereztünk be adatokat, amelyeket az alábbiakban (I. táblázat) részleteikben is ismertetünk. Ezek az adatok — ha úgy tetszik: vallomások — nem tekinthetők olyan statisztikai pontosságú számoknak, amelyek a valóságtól egy fillérvnyi összeggel sem térnek el. Dolgozó, kora reggeltől késő estig munkában levő munkások nem vezetnek kiadásaikról és bevételeikről pontos számadást. Lehetnek bizony az adatokban koronákra rugó eltérések is, elismerjük. De egyet kétségtelenül bizonyítanak: azt a változást, amelyet a háború a vallomásttevő életviszonyaiban előidézett. Ha végignézzük az adatokat, mindjárt szemünkbe ötlük, hogy mekkora tétellel emelkedik csaknem kivétel nélkül mindegyik munkás háztartásában az élelemre kiadott összeg. Szemünkbe ötlük ezzel szemben, hogy a szükséges különbözőzet a kulturális kiadások csökkenéséből, továbbá több helyütt a szesz italra fordított összeg csökkenéséből kerül elő. Az élelmiszerek árának emelkedése az egyik oldalon, a könyv- és színház-szükséglet kielégítésének kényszerű redukálása vagy teljes beszüntetése a másik oldalon — íme, ebből él a magyar munkás a háború alatt. Ha már odáig jutott a maga művelésében, hogy könyvet vett a kezébe, hogy lapot járattott, hogy színházba is elnézett hébe-hóba, hogy moziba járt, — a háború kiüti kezéből a könyvet, a színház kultúráját megvonja tőle, a mozi szórakozásától megfosztja. Mindezt azért, hogy másfelől az élelmiszerral kereskedőknek, hadseregszállítóknak busás hasznot szórjon a kezébe. S nem éreketlen, szomorúan jellemző a magyar közállapotokra az a tény, amelyet pincérmunkások közöltek velünk: azok a kávéházak, amelyekben Budapest úgynevezett „éjszakai élete” lefolyik, soha nem álltak olyan fényesen, mint a háború kitörése óta; annyi pezsgő fogy el bennük, mint béke-időben sör. Egyik oldalon nem telik a kis, kezdetleges kulturszükségletekre, a

másik oldalon a kultúrkidadások lehetetlenné tévése árán könnyen szerzett pénzek pezsgőre cserélődnek. A könyv, amit elvettek tőle és a mások pezsgője — ezek hozzátartoznak ahhoz a képhez, amelyet a magyar munkás életviszonyairól adni megkísérlünk.

Ugyancsak alább (II. táblázat) néhány adatot közlünk, amelyeket tanítók gyűjtöttek 6—12 éves apróságoktól. Azok a kis vallomások is élesítik a képet, amelyet szomorú témánkról vázolunk: hogyan él a magyar munkás a háború alatt. Hús csak vasárnap, vagy minden második vasárnap kerül az asztalra, ha ugyan egyáltalán jut rá, tejet a sok gyöngye, fejletlen apróság számára nem is kapni.

S a dolgozó munkás helyzete még mindig kitűnő azoknak a munkáscsaládoknak helyzetéhez képest, amelyeket kenyérkeresőjüktől, eltartójuktól fosztott meg a mozgósítás. Míg Franciaországban a bevonult családja napi 1,25 frank, minden 16 éven aluli gyermek napi —,50 frank, Nagybritanniában a bevonult felesége heti 9 shilling, ill. a gyermekek számához képest összesen heti 1¹/₂, 14, 16¹/₂, 18¹/₂ shilling állami segílyt kap*, addig Budapesten az állami segíly, amint már említettük, felnőtt után 78 fillér, gyermek után 39 fillér naponta. A hadbavonultak felnőtt hozzátartozói, ha soha életükben nem dolgoztak is, munkába állanak s mint nem szakmunkásoknak a legmegfeszítőbb munka ellenében a legsilányabb bérből van részük. Sokan más megoldást keresnek. A rendőrség jelentése szerint a nyilvántartott prostituáltak száma 1915 januártól júliusig 2339-ről csupán 2378-ra nőtt, de köztudomású, hogy a titkos prostitúció valósággal fölbujánzott a háború alatt. Annak, aki a magyar munkás életéről a világháború alatt hű képet akar alkotni magának, erről sem szabad megfeledkeznie.

A háborúra vonatkozó jövendöléseknek a társadalom össze-roppanására vonatkozó része nem vált tehát be, de amit a munkásság helyzetére vonatkozólag jósoltak, az részben beteljesedett. Bebizonyult hogy a háború alatt a front mögött épp úgy érvényes a háború egyik filozófusának, M. Anitchkownak mondása, mint a fronton: „Minden háborút többé-kevésbé égbekiáltó tények kísérek”.**

II.

Az egyes iparágak munkásai az illető iparágak speciális viszonyainak megfelelően különböző sorsra jutottak a háború folyamán. Nem lesz talán teljesen érdektelen, ha az egyes munkásszervezetektől szerzett adatok, munkáslapok közlései stb. alapján rövid vázlatot nyújtunk az egyes iparágak munkásainak helyzetéről.

A háború alatt a legnagyobb fontosságra emelkedett a vas-és fémipar. Ennek munkásairól a munkásszervezet adatai szerint a következőket mondhatjuk:

A munkabérek a háború alatt nem változtak, sőt egyik-másik szakmánál, különösen a háború első évében, inkább csökkentek, mint emelkedtek. A háború második esztendejében némileg javultak az állapotok, amennyiben a nagyobb munkáskereslet következtében az épületlakatosok, bádigosok, víz-

* *Munkásügyi Szemle*, 1915. évi 500—502. old.

** Anitchkow: *Krieg und Arbeit*. Berlin 1912. 165. old.

vezeték-, gáz- és villanyfelszerelők, végül a kisipari kovácsok munkabére átlag 15%-kal emelkedett. A gépgyárakban a munkások, különösen a szakmunkások, mintegy 25%-kal keresnek többet a háború alatt, mint a háború előtt, nem azért, mintha a bérek emelkedtek volna, hanem, mert a háború előtti heti 57 órai átlagos munkaidő helyett a munkások kénytelenek hetenkint átlag 84 órát dolgozni. Vannak gyárak, mint pl. a Fegyver- és gépgyár, Weiss Manfréd acél és fémművei r. t. Csepel. Schlick-Nicholson gépgyár, amelyekben a munkaidő majdnem korlátlan, innen magyarázható a munkások némileg magasabb keresete.

Keresetükben emelkedést értek el: a vasesztergályosok, szerszámkészítők, idomszerkészítők, gépmunkások, fűrészek, gyalusok, marósok, revolverpadon és vésőgépen dolgozók, kovácsok, ódor- és csákkészítők, végül acélöntők. Ezeknek a munkáskategóriáknak keresete részben az akkordárak kihasználása, de főként a munkaidőnek heti 27 órával való emelkedése folytán mintegy 25%-kal emelkedett. Nem emelkedett, vagy csak igen csekély mértékben nőtt a vasöntők és a hozzájuk tartozó munkáskategóriák keresete.

A háború alatt teljesen megszűnt a fémábrázolóipar, ennél fogva az ebben az iparágban foglalkoztatott munkások a gyárakban nyertek alkalmazást, mint segédmunkások, részben pedig mint gépmunkások.

A munkaerő kihasználása, a munka intenzitása a háború alatt erősen fokozódott.

Munkanélküliség a háború alatt nem tapasztalható. A munkanélküliek száma a vas- és fémmunkások budapesti helyicsoportjában átlag 10.000 tag mellett nem tesz ki többet, mint 50—60-at.

A női munka nagy mértékben elterjedt a löveggyártásban; főleg esztergamaró és revolver-esztergapad mellett nyerne a nők alkalmazást. A munka meglehetősen nehéz. Teljesen kiszorították a nők a férfiakat a konzervgyárakban a bádogdobozok készítésénél. A kiszorított férfimunkások száma a budapesti bádogdoboz iparban meghaladja a négyszázat. Mintegy 600—650-re tehető a budapesti gépgyárakban azoknak a nőknek száma, akik olyan munkát végeznek, amelyet azelőtt csak férfimunkások végeztek. A nők munkabérei 50—60, sőt igen sok esetben 75%-kal alacsonyabbak, mint a férfimunkásoké. A nők nem is zúgolódnak, ha olyan munkán, amelyen a férfimunkás 10 koronát keresett naponként, 3¹/₂ koronát keresnek. Ebben a tekintetben a legszomorúbb állapotokat találjuk a csepeli lőszergyárban, a konzervgyárban és a kőbányai lámpagyárban. A szervezés munkája lassan halad, mivel az ez időszereint alkalmazott nők túlnyomórészt olyan társadalmi körből származnak, amelyben a szervezkedés eszméje még nem vert gyökeret. Ezt a munkáltatók is tudják és a maguk javára alaposan ki is használják.

A budapesti gyáripar 90% erejéig hadimunkát végez. Más munka a gyárakban nincs is.

A legtöbb gyárban a munkások keresetük egy vagy két %-át önként a gyárból bevonultak itthonmaradottainak segélyezésére fordítják. A kivételesen katonák a legtöbb esetben azt a bért kapják, amit a rendes munkások visszaélés ezen a téren igen kevés fordult elő.

A famunkások helyzetéről szakmák szerint a következőkben számolhatunk be:

Asztalosok. A háború kitörésekor a középiparban egyszerre meg-

szüntek, amire a kismesterek is egyszerre abbahagytak minden munkát, úgy hogy a munkások lehetetlenül rossz viszonyok közé kerültek. A Budapesti Asztalosiparrestületnek 1914. évi működéséről szóló jelentése 11. oldalán a következőket olvassuk: „E világháború legelső ágyúlövése, mely Belgrád felé elszállt, nem ütött a királygyilkos rácok fővárosán olyan súlyos sebet, mint a mi tisztességes bútoriparunkon, mely három évi küzködés és vérvesztéstől amúgy is teljesen elgyengülve, a végső pusztulás előtt áll. Épületasztalosaink egy része a háború kitörése után is folytathatta ugyan még üzemét a már folyamatban volt építkezések részére, de ezek befejeztével az épületasztalos iparban is nyomasztóan megcsökkent a munkaalkalmak száma, mert a magánépítkezések teljesen elmaradtak és csak a kizárólag hadi célokból szükségessé vált építkezések láttak el munkával egy pár műhelyt.” Amikor aztán a békés ipar átalakult háborús iparrá, az asztalosiparban is megkezdődött a munka. Nagy átlagban 20%-kal emelkedtek a bérek a háború alatt. A sürgős munkákat végző kis üzemekben 70—80 fillér órabért is megfizetnek, ott a viszonyok tűrhetőek. Viszont gyakori az eset, hogy egyes munkáltatók a háború előtti béreket is vonakodnak megfizetni. A *Famunkások Szaklapja* 1915. évi 11. száma szerint pl. Palágyi Gyula gyárában, amely a hadsereg számára szállít, a hetikereset átlaga 34 korona 17 fillér, tehát „egyes munkásoknak a háború előtti keresetnél is alacsonyabb keresetük van”. Vidéken Győr, Arad, Diósgyőr kivételével alig akad munka, úgy hogy a vidéki munkások jórésze is a fővárosban talált elhelyezést. Munkanélküliség nincs, kevés a szakmunkás. A női munka erősen elterjedt; hadimunkánál nehéz munkára is alkalmazzák a nőket (pl. ládakészítésnél stb.). Míg Németországban 1914 augusztus 8-án a faipari munkáltatók szövetsége körlevélben hívta föl a munkáltatókat a bevonult segédek támogatására, nálunk a háborús helyzetet a munkáltatók a munkások ellen kihasználták. Sok a panasz a katonai felügyelet parancsnokainak pártossága és tájékozatlansága miatt, amit a munkáltatók a munkásokkal szemben kihasználnak. Az asztalosszakosztály a bevonultak segélyezésére 2930 koronát fordított.

Faesztergályosok. Míg ebben a szakmában a háború előtt kb. száz munkás dolgozott a fővárosban, ma 20—22 faesztergályos van, az is vasmunkán, esztergapadon dolgozik, különben munkanélkül volna. Az illetők keresete átlagosan 15%-kal emelkedett a háború előtti keresethez mérten

Kádárok. Ebben az iparágban munkanélküliség egyáltalán nincs, mert a szakmunkások száma kevés. A gyárakban dolgozók 40 fillér napi drágasági pótlékot kapnak; alkalmi munkánál, megegyezés szerint, általában jobb a viszonyok.

Kárpitosmunkások. A kárpitosmunkások munka- és bérvizonyait a szakszervezet az 1909—1911. években statisztikai fölvételben dolgozta föl.* Eszerint 1911-ben 291 munkás hetibére 31,84 koronás átlagot ért el, mint-hogy pedig egy munkás csak 46 hetet dolgozott, ez a heti kereset 2855 koronára szállította le. A kollektív szerződés 1912-ben 10% béremelkedést hozott. Ezeken az állapotokon a háború annyiban változtatott, hogy a háború alatt a bérek általában 10%-kal emelkedtek. Jelenleg csak 120—140 munkás dolgozik a szakmában, ezek harmadrésze hadimunkán. Munka-

* *Famunkások Zsebnaptára az 1913. évre.* Propper Sámuel: *A kárpitos munkások munka- és bérvizonyairól. (1909—1911.)*

36 *Bresztovszky: A magyar ipari munkásság életviszonyai a háború alatt*

nélküliség nincs. Az iparág egyébként nagyon kevésbé kiterjedt. Míg ugyanis a 70 millió lakosú Német birodalomban 15.000 kárpitos szakmunkás dolgozik, addig a 20 millió lakosú Magyarországon csupán 1200. ami egyrészt az igények fejletlenségét, másrészt az anyagi erő kis fokát mutatja. A háború ezt az állapotot is rosszabbította. A szervezet a hadbavonultak hozzátartozóit 1100 koronával támogatta.

Az építőmunkások helyzetét már az az egy adat is eléggé megvilágítja, hogy míg

1914 július 15-én Budapesten	157
1914 december 16-án már csak	87
1915 június 15-én pedig mindössze	56 építkezésen dolgoztak.

Az utóbbiak nagy része is befejeződött már s minthogy újabb építkezésre engedélyt nem kértek, az építkezések száma a minimumra redukálódott. Ennek megfelelően a szakszervezet pontos statisztikai fölvétele szerint

1914 június 30-án Budapesten dolgozott	13.521 építőmunkás
1915 „ 30-án „ „ „	7.018
	A csökkenés 6.503.

A foglalkoztatott építőmunkások munkanemek és nemek szerint így oszlanak meg a fönti időszakban:

Tanoncok és fiúnapszámosok	1914-ben	704
	1915 „	268
	Csökkenés	436
Napszámosnők	1914-ben	1864
	1915 „	1437
	Csökkenés	427
Napszámosok, állványozók—	1914-ben	7064
	1915 „	2995
	Csökkenés	4069
Kőművesek	1914-ben	3930
	1915 „	2281
	Csökkenés	1649

A kőfaragók közül, akik a fönti számban nem foglaltatnak benne; 1914-ben 480, 1915-ben pedig 92-en dolgoztak.

A napi munkabérek Budapesten a következőképpen alakultak:

Tanoncok és fiúnapszámosok	1914-ben	2 korona
	1915 „	2 „
Napszámosnők	1914-ben	2.64 korona
	1915 „	2.84 „
	Emelkedés napi	20 fillér
Napszámosok, állványozók	1914-ben	3.74 korona
	1915 „	3.94 „
	Emelkedés napi	20 fillér
Kőművesek	1914-ben	5.79 korona
	1915 „	5.99 „
	Emelkedés napi	20 fillér
Kőfaragók	1914-ben	5–7 korona
	1915 „	4–6 „
	Csökkenés napi	1 korona

A vidéki munkabérek különbözők:

	Órabér fillér
Brassó	42—60
Erzsébetfalva	62—74
Debrecen	72—80
Győr	50—68
Kolozsvár	68—84
Nagykároly	52—62
Nagyvárad	64—80
Pozsony	64—90
Pécs	62—70
Sopron	48—68
Temesvár	48—52

A vidéki órabérek átlaga 50 fillér. Természetesen csak ott, ahol valamelyes szerződés van. 1914 decemberében a nagyobb vidéki városokban kb. 3000 munkanélküli építőmunkás volt. Az egész országban a munkanélküliek száma meghaladta a 10.000-et. 1915 hasonló időszakában a munkanélküliség csökkent, mert a munkanélküliek részint katonák, részint hadimunkára rekvirálták őket. Békéscsabán pl. nem mennek az építőmunkások a Munkásotthonba menni, mert a rendőrkapitány azonnal munkára meneszti őket. Hasonló az állapot a többi vidéki városban is. Az építkezések csökkenését, ezzel a munkanélküliség szükségszerű elkövetkezését mutatja az is, hogy a téglakartell 1914 első felében 73 millió téglát szállított, 1915 első felében csak 19 milliót. Az építőmunkások egy része ezért a mezőgazdaságban volt kénytelen elhelyezkedni. Míg a háború előtt az Építőmunkás Szövetségnek 13 ezer tagja volt, ez a szám a háború alatt 2800-ra csökkent. A hadbavonultakat a Szövetség csoportjai segítyezik, ezenkívül a központ 10.000 koronát fizetett ki erre a célra.

A textilmunkások helyzete a háború kitörése után annyiban javult, hogy a munkáltatók az első pánikban munkásaik jórésztét elbocsátották, mert azt hitték, hogy üzemüket kénytelenek lesznek beszüntetni, s az elbocsátottak más iparágban kerestek és találtak a réginél jobb megélhetést.

Amikor a textiliparban a munka fellendült, a munkások már nem tértek vissza a régi foglalkozáshoz. Ez kényszerítette aztán a munkáltatókat jobb bérek fizetésére. A javulás a szakmunkásoknál kisebb fokú, míg a nem szakmunkás nőknél 30—40%-ig is emelkedett; a bérminimum átlagban jelenleg 12—14 korona helyett 20 korona körül mozog. Ügyes nőmunkás hadimunkánál kivételesen 30—35 koronát is megkereshet hetenként. A szervezet a hadbavonultakat 658 koronával segítyezte.

A szabó-szakmunkások igen nagy tömege katonai szolgálatot teljesít, ezért az itthonmaradt szakmabeliek a hadimunkákon jól keresnek, mert a legfontosabb munkákat ők végzik.

A rosszabbul fizető munkákat az alkalmi munkások nagy tömege végzi. A hadbavonultak hozzátartozói ezek, vagy egyébként csak házi munkát végző nők — mind otthoni munkások —, akiket csak a háború sodort a szakma kenyérkeresői közé. Ezek keresete elég silány, bár munkaerejük megfeszíté-

sével, az éjszakát nappallá téve dolgoznak. A hadimunkán — persze meghosszabbított munkaidőben — dolgozó kezdő munkás, aki a háború előtt 20—24 koronát keresett, most fölviszi a köpenyeggépelésnél 40 koronáig is, viszont a kevésbé kiadós munkán dolgozó alkalmi nőmunkások keresete ennek jóval alatta marad. A férfiszabó szakmunkások legjobbjai, akik a háború előtt is felvihették 50—60 K maximális heti keresetig, ma ugyancsak jól keresnek.

A nem hadimunkát illetően a férfiszabó munkások keresete annyiban emelkedett, hogy a legtöbb valamirevaló műhelyben 10% drágasági pótlékot kapnak. Sok vidéki városban (Pécs, Marosvásárhely, Kaposvár, Temesvár, stb.) ugyancsak megkapják ezt a drágasági pótlékot. A női szabók fizetése is változott, mert sok műhelyben ők is megkapják a 10% drágasági pótlékot, azonban inkább csak a fővárosban. Az itt dolgozó nők keresete azonban változatlan. Sokan heti 7—8 koronát keresnek még ma is. A háborúból visszatérők leendő segélyezésére a dolgozók keresetük 1%-ával adóznak.

A cipész ipar munkásai főleg a gyáriparban dolgoznak, amely a hadi munkákat végzi. A polgári munkákat a műhelyekben végzik.

A két legnagyobb hadfelszerelési gyár cipászmunkáslétszáma így emelkedett:

	Wolfner		Schmidt, Kelenföldi hadfelszerelési intézet	
	háború előtt	most	háború előtt	most
férfi	568	3895	73	891
nő	78	652	-	692
	646	4547	73	1583

A női munkáslétszám emelkedésében kevés a szakmunkás, túlnyomó az alkalmi, nem szakmunkás.

A Wolfner-gyárban 1914 október 25-ike óta átlagosan 10% drágasági pótlékot fizetnek, egyébként a bérvizonyok változatlanok. Némelyik szakmában emelkedtek a bérek, viszont másutt csökkentek. A szociáldemokrata pártnak és a Szakszervezeti Tanácsnak a drágaság és a háborús munkaviszonyok tárgyában a kormányhoz intézett beadványa felemlíti, hogy a Wolfner-gyár 41 munkásának 120 heti fizetése 1768 korona 85 fillért tett ki. Ebből 66 korona 85 fillért anyag bevásárlásra fordítottak, úgy hogy 1—1 munkás hetenként átlag 14 korona 22 fillért keresett. Ehhez járult a heti 96 filléres pótlék. A Schmidt-féle gyárban *A Cipész* szaklap 1914. évi 23. száma szerint 14 éves és 14 éven aluli gyermekek is vannak alkalmazva, akik nappali munkáért 1 korona 60 fillért, éjjeli munkáért 2 korona napibért kapnak. Ezek a fiatalok 10 óráig dolgoznak egyfolytában ezért a bérért. Ugyanez a lap 1915. évi 20. számában az ország legnagyobb cipőgyára (Turul-gyár) 243 munkásának keresetéről közöl kimutatást. 134 férfi-munkás átlagos heti keresete 24,22 korona, 109 nőmunkás átlagos heti keresete pedig 1179 korona. Ebben a gyárban csupán 1 1/2 hónapja van 10% drágasági pótlék. Mindkét gyárban darabszamos munka folyik s minthogy a munkások megfeszített munkaerővel hajsza munkát végeznek, keresetük emelkedett. Ahol nem darabszamos munka folyik, ott az órabérek 30 fillérről 40

fillerre emelkedtek, ami 10 órás munkaidő mellett napi 1 koronás emelkedésnek felel meg. A béremelés oka az volt, hogy a munkások panasza általános volt s ezzel akarták a békétlenkedést lecsillapítani. A többi gyárakban a helyzet változó. A hadfelszerelési gyárakban a munkások helyzete csak látszólagosan jó, mert az állandó üzemzavarok (anyaghiány stb.) miatt a munkások nem dolgoznak folytonosan, hanem gyakran hetekig is munkanélkül vannak. Végeredményben a munkások keresetét nem lehet javultnak mondani.

A polgári szükséglet kielégítésére dolgozó műhelyekben 1915 március 5-ig a régi munkabérek voltak meg, március 5-től július 5-ig 10% béremelés történt, július 5-től október 25-ig a munkások újabb 10% béremelésben részesültek, majd október 25-től kezdve további 20%-ban, úgy hogy jelenleg a béremelkedés 40%-ra rúg. Ez az emelkedés csak az elsődrendű munkákra vonatkozik, míg átlagban az emelkedés csupán 25%-ra becsülhető. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, hogy a béremelés nagy része rámeleg az anyag árának (pl. az aljamunkánál a szög, csiriz, fonál stb.), a világítás árának (petróleum stb.) emelkedésére, amelyekről a munkás maga kénytelen gondoskodni. Ezeknek az ára pedig horribilisán emelkedett. Pl. a háború előtt 1 kg. csiriz 3 koronába került, míg ma 12 K-ba kerül. 1 gombolyag fonál ára 24 fillér volt, ma 1 K, Ha mindezt tekintetbe vesszük, a tényleges béremelkedés alig éri el a 20%-ot. A női munka, amely a gyáriparban jelentékenyen tért hódított, a műhelyekbe nem igen tudott beférközni, ami a munka természetével magyarázható.

A hadbavonultakat a szervezet 1915 július 31-ig 3942 koronával, a munkanélkülieket 1509 koronával segélyezte.

A cipőfelsőrészkesztő munkások szervezete 52 nő és 52 férfi, összesen 104 munkásról készített munkabér-statisztikai felvételt a munkásoknak a háború előtt és a háború alatt való munkabérvizonyairól.

A statisztikai fölvétel szerint a munkaidő változatlanul 9 óra. Az 52 nőmunkásnak a háború előtt átlagos keresete 23 korona volt, míg a háború tartama alatt ez 30 koronára emelkedett. Az emelkedés 3 ízben történt, 2—2 korona és legutóbb 3 korona heti drágasági pótlék összegével. Az 52 férfimunkás heti keresete a háború előtt átlagosan 33,60 korona volt, ami a háború tartama alatt átlagosan heti 42,80 koronára emelkedett. Az emelkedés 2—2 korona és legutóbb 4 korona drágasági pótlék összegével történt. A drágasági pótlékon kívül az emelkedés 1.20 korona. A fölvételben szereplő 104 munkásnak együttesen volt a háború előtt 28.30 korona átlagos heti keresete; a háború tartama alatt az átlagos heti kereset 36.60 koronára emelkedett, az emelkedés tehát 8.30 hetenként. A fölvételben szereplő 104 munkás legnagyobb részben a kisiparban van alkalmazva.

Szűgyártók. A hadifölszerelésen dolgozó szűgyártó munkások száma (egy részük a polgári szűgyártókból rekrutálódik) a fővárosban és Újpesten a háború előtt körülbelül 400 volt.

A háború alatt ez a szám megháromszorozódott, a vidékről rekrutálattal. A szakmában, a munka természeténél fogva, darabbérrendszer van. Az átlagbér 28 korona volt a háború előtt. Szakszervezeti akcióval a háború alatt összesen 15%-os béremelést sikerült elérni. A munkaidő a háború előtt napi tíz óra volt, a háború alatt az átlag 12 óra. Az újpesti Wolfner és

Mauthner gyárakban, ahol a nevezett munkások zöme dolgozik, katonai felügyelet van és ezt a jelzett gyárak erősen kihasználják. A munkások elnyomatása nagy volt a háború előtt is ezekben a gyárakban, a háború alatt a helyzet még rosszabbodott. Bebörtönzik, berukkoltatják, rossz bánásmódban részesítik, hajtják munkájukban a munkásokat,

A bőrendős munkások a háború előtt 9 órai munkaidő mellett átlag 28 korona heti bért kerestek. A nyerges munkások 9 órai munkaidő mellett megközelítőleg 30, a bórdíszműves munkások 9 órai munkaidő mellett 26, a bőrbútorkészítők $8\frac{1}{2}$ órai munkaidő mellett 30 koronát kerestek hetenként. Ezek a rokonszakhalmi munkások jórészen ma hadimunkán dolgoznak és a hadfőlszerelésen dolgozó szíjgyártó munkások vázolt helyzetében élnek. A nőmunkások talán 5%-át teszik ki az összmunkásságnak (tűzőnők) és hetikeresetük átlag 15—16 koronára tehető. A gyárak és műhelyek munkásainak gyűjtéséből eddig 8000 korona gyűlt össze a hadbavonultak hozzátartozóinak támogatására.

A bőripari szakmára vonatkozólag a Munkanélküliség Elleni Küzdelem Magyarországi Egyesületének *A munkanélküliség és a hadfelszerelési iparágak munkaviszonyai* címmel 1914 szeptember 16-án tartott értekezletének jegyzőkönyve alapján (11—14. oldal) a következő adatokat adhatjuk. Az újpesti Wolfner-gyárban a bőripari munkások 22—24 korona hetibért kapnak. A szűcsmunkásokat ugyancsak hadimunkára rendelték, ahol a munkarend szerint járó 28—32 korona hetibért sem kapják meg. Ilyen körülmények között az iparág munkásai a legnehezebb megélhetési viszonyokkal küzdenek. A *Szakszervezeti Értesítő* 1915. évi 2. számában közöltek szerint a bőrgyárak 10%-os béremelést adtak munkásaiknak. A szűcsmunkásoknak szintén sikerült fizetésemelést elérniük.

Húsiipari munkások. A *Húsiipari Munkások Lapja* szerint a húsiipari munkások munkabére a háború alatt emelkedett.

A marhavágóhídon dolgozó munkások akkordmunkát végeznek, keresetük 70%-kal emelkedett. A vöröskolbászkészítők órábére 25%-kal, a sertés-vágóhídi munkások akkordbére 35%-kal emelkedett. Viszont a munka intenzitása erősen fokozódott: a munkateljesítmény, amelyet a munkásoknak el kell érniük, a rendesnek négyszerese. A hadimunkák miatt munkanélküli nincs, bár mintegy 300 mészárosmester zárta be üzletét a háború alatt. A női munka állandóan tért hódít. A nőmunkások kereseti viszonyai rosszabbak. A munkások javult keresete tette lehetővé, hogy a hadbavonultak családjának segélyezésére a szervezet 29.000 koronát fizetett ki.

A malommunkások 1915-ben Budapesten drágasági pótlékban részesültek.

Az év elején a munkások 20 fillér fizetésjavítást kaptak, az év második felében pedig havi 10—30 korona között változó összegű drágasági pótlékot. Néhány vidéki malom jelentékenyebb támogatásban (főleg élelmiszerek vásárlásánál nyújtott kedvezményekkel stb.) részesítette munkásait. A bevonultak hozzátartozóinak segélyezésében több malom támogatta több-kevesebb összeggel dolgozó munkásait.

A sütőmunkásokra vonatkozólag az élelmezési ipari munkások szervezete a bérek emelkedését konstatálja.

Bresztovszky: A magyar ipart munkásság életviszonyai a háború alatt 41

A bérminimumok emelkedése a mellék-, közép- és előmunkások csoportjai szerint a következő:

A háború előtt	Most
33—37 korona	40—50 korona
37—42 „	48—60
49—60 „	60—70

A kereseti viszonyokat nagyban érinti a munkanélküliség, amely az iparág általános helyzete szerint hol erősödött, hol csökkent. 1914 novemberétől 1915 júniusáig a munkanélküliség erős volt. A béremelkedés egyébként csak Budapestre vonatkozik, ahol a munkaidő 9 órás, míg vidéken 12—14 órás munkaidő mellett a kereset jóformán változatlan. Vidéken még a vasárnapi munkát sem díjazták külön. „A hadimunka ebben az iparágban jelentéktelen, mert a katonaság a maga pékségeivel látja el a saját szükségletét. Hadimunkán (kétszersült-készítés) a segédmunkásokkal együtt legfeljebb 200 ember dolgozik. Itt napi 12 órás munkaidő mellett a munkabér 1,80—2 koronát tesz ki. A községi kenyérgyárban a női munka térhódítása állapítható meg. De ezeknek a női nem szakmunkásoknak keresete nem éri el a nem szakmunkás férfiak keresetének felét sem. A munkateljesítmény s a munka intenzitása a háború alatt nőtt az egész vonalon.

A nyomdai ipar a háború kitörésekor válságos napokat élt.

Hogy a munkásságot ezen a legnehezebb időszakon átsegítse, a szakma szervezete a grafikai iparúhoz tartozó más munkásszervezetekkel együtt 1914 augusztus 4-én és szeptember 10-én a Főnöktestülettel megállapodásokat létesített. Ezek a megállapodások a viszonyok javulásával időről-időre módosultak, míg végül 1915 július 26-án újból életbelépett az árszabály minden rendelkezése, sőt július havától kezdődőleg a munkások drágasági pótlékban is részesülnek, amely a szakmunkásnál, ha három vagy ennél több 16 éven aluli gyermeke van, havi 10,50 koronát, ha nőtlen vagy kevesebb gyermeke van, havi 7,50 koronát, a segédmunkásnál pedig ugyanilyen megkülönböztetés szerint 7,50, illetőleg 4,50 koronát, a nőmunkásoknál ugyancsak 4,50 koronát tesz ki. Ez a pótlék csak a budapesti munkásokra vonatkozik. A vidéki munkások pótléka ügyében a vidéki nyomdatulajdonosok elhatározták a szakmunkásoknak 1916 június 10-től járó 2 koronás, a nőmunkásoknak ugyanettől az időponttól járó 1 koronás béremelésnek 1915 október 18-ától kezdődő folyósítását. A munkanélküliség, főleg a szakma nőmunkásai között, állandóan magas. A munkanélküli nőmunkások száma a háború első heteiben 400 körül ingadozott s még ma is 200-ra tehető. Az 1916-ik évre kiadott *Nyomdász Évkönyv* 248 nyomda munkásainak kereseti viszonyairól közöl adatokat, amelyek szerint a szedők átlagos keresete az árszabályhú nyomdákban 47,19 koronát, a blokált nyomdákban 36,05 koronát tett ki; eszerint az emelkedés az előző évhez képest 89, ill. 65 fillér. A gépmesterek és nyomók átlagos heti keresete 49,19, ill. 36 korona volt; az emelkedés 1,90, ill. 1,49 korona. Ha valamennyi szakmunkást együvé foglaljuk, egy-egy szakmunkás átlagos keresete 46,97 korona (1914-ben 45,09 korona) volt. Az emelkedés 1,88 korona. A nőmunkások keresete 19,87, ill. 18 korona összeget tett ki. A segédmunkások keresete 28,79, ill. 24,70 koronára, a férfiberakók keresete 30 koronára rúgott. A hadbavonultak segélyezésére a nyomdászok 1915 július haváig 226 ezer koronát fordítottak.

A könyvkötőmunkások munkaviszonyát a háború alatt a Grafikai Főnöktestülettel 1914 augusztus 4-én létrejött megállapodás szabályozta.

A megállapodás úgy intézkedik, hogy ahol a munka megcsappanása miatt a személyzet csökkentése mutatkoznék indokoltnak, a felmondás elkerülésével a heti munkaidő legfeljebb felére leszállítható, a munkabérek megfelelő arányú csökkentésével kapcsolatban. A megállapodás a hadbavonultak hozzátartozóinak segélyezésére vonatkozólag kimondja, hogy a Grafikai Főnökegyesület tagjai a kifizetésre kerülő munkabérek 3%-át fölajánlották erre a célra, amely összeghez a könyvnyomdászok, könyvkötők és könyvnyomdászok szakszervezete 50%-kal járul hozzá. Ez a megállapodás orvosolta a szakma viszonyait, amelyek a mozgósítás után következő napokban a katasztrofális pusztulás elé néztek. Bár a megállapodás egy időre rendet teremtett, a helyzet mégis állandóan rosszabbodott. A munkaalkalom a minimumra redukálódott, a dobozgyárak sorban beszüntették a munkát. Erősen csökkent a munka a könyvkötészetben és a vonalozó-intézetekben is. Csupán a levélborítékgyárakban volt munka. Bár az 1914. évi téli szezon a munkaalkalmakat növelte, mégis több mint 1000 munkással kevesebb dolgozott, mint normális időkben. Míg a háború kitörése előtt, 1914 júliusában az ország területén 3046 (ebből 1850 nő) könyvkötő és rokonszakmabeli munkás dolgozott s 335 volt munka nélkül, addig 1915 februárjában 1900 munkás dolgozott s 405 volt munka nélkül. (A háború első éve után a helyzet a következő volt: 1916 [ebből 1305 nő] dolgozó és 52 munkanélküli.) A Főnöktestülettel kötött, idővel módosított megállapodás következtében a könyvkötő szakmabeli férfimunkások keresete az árszabályszerinti heti 30 K-ról 20 K-ra, a nőmunkásoké pedig 18 K-ról 12 K-ra csökkent, amint a szakmai szervező-bizottság 1915 július 1-én a Főnökegyesülethez intézett beadványában elpanaszolta. A beadvány alapján július 26-tól kezdve újabb megállapodás létesült, amely ismét életbelépteti az egész heti munkát, egyben a munkásoknak drágasági pótlékot állapít meg, még pedig a legalább három gyermekes munkásnak havi 10,50 K, a többieknek 7,50 K összegben (készpénzben vagy árúutalvány-szelvényekben). A vidéki városok közül Aszód, Medgyesháza, Mohács, Pécs, Temesvár stb. ugyancsak megadták a fenti pótlékot, amelynek összege 1915 nov. 15-től kezdve a 3 gyermekesnél 13,50, a többi szakmukásnál 10, a nőmunkásnál 6,50 K-ban állapított meg. A levélborítékgyári munkások ugyancsak kapnak az 1915 aug. 15-én kelt megállapodás értelmében, a három gyermekes munkás 1050 K, az 1—2 gyermekes munkás 7,50 K, a többi 450 K havi drágasági pótlékot.

A grafikai munkások résztvettek az előző szakmák megállapodásaiban, de azok ellenére is igen nagy arányú munkanélküliséggel kellett megküzdeniök.

A festőmunkások munkabére átlag 5—10%-kal emelkedett.

Ezzel szemben a munka intenzitása, főleg a hadimunkát végző gyárakban, tetemesen emelkedett. A női munka a szakmában nem tudott elterjedni. A hadifelügyelet a munkások mozgásszabadságát erősen gátolja. Munkanélküli a festőmunkások között jelenleg nincs. A szakma munkásainak helyzete mégis szomorú, mert az épületeken dolgozó festők rendszerint nyári keresetükből takarítják meg a következő téli szükségletüknek legalább egy részét és akkor

fizetik ki előző téli adósságaikat (lakbér, zálogház, stb.); megtakarításról azonban az 1915. évben nem lehetett szó, mert alacsony keresete miatt a legtöbb munkás nélkülözött. A szervezet a hadbavonultak segélyezésére 1915 december 1-ig 8683 koronát fizetett ki, egyéb segélyekre pedig 6271 koronát.

Az aranyműves- és órás-szakma munkásainak a háború előtt átlag 32 korona volt a heti keresete heti 53 óra munkaidő mellett.

A munkanélküliség a háború előtt nagy volt, mert akkor már, különösen pedig a háború első hónapjaiban igen sok munkáltató arany hiányában kénytelen volt üzemét szüneteltetni. Többen teljesen megszüntették üzemüket. A háború alatt javult a munkabér, tekintettel a nagy munkáshiányra s az átlagos hetikereset 42—44 korona, nem tekintve a különórázást, amely a legtöbb helyen folyik. A munkaidő változatlan heti 53 óra. A szakmában dolgozó összes munkások 10% drágasági pótlékot élveznek.

A szállodai, éttermi és kávéházi-alkalmazottak munkaviszonyai az *Országos Szövetség* c. szaklap 1915. évi 5. számában foglaltak szerint az egész vonalon visszafejlődést mutatnak.

Főleg áll ez azokra az üzemekre, ahol szervezetlen alkalmazottak dolgoznak. A munka terhesebb, kivált az „éjszakai” kávéházak forgalma hihetetlenül, abnormisan megnövekedett a háború alatt. Ennek magyarázata, hogy rendes viszonyok mellett szerényebb körülmények között élő emberek magas katonatiszti fizetést húznak, viszont mások a háborús vállalkozásokból könnyen nagy jövedelmet szereznek, amelyet könnyen el is költenek. Az „éjszakai” kávéházak pincéreinek borra- és jövedelme ezért emelkedett is. A női munka, amely ebben az iparban természetesen más okból is terjed, nemcsak a férfimunkaerő számának csökkenése miatt, a legsilányabb fizetésben részesül. A nőpincérek fizetésviszonyaik a háború alatt még fokozottabb mértékben ártalják a prostitúcióra.

A szobrászmunkások szakszervezetének közlése szerint a gipsz-szobrászok helyzete a háború alatt hanyatlott.

Sem drágasági pótlékot, sem pedig bármilyen fizetésjavítást elérni nem tudtak, sőt helyenként a munkáltatók a béreket leszállították. A faszobrászok helyzetében viszont némi javulás mutatkozik, mert munkabérük a háború alatt 6%-kal emelkedett. A szervezet a hadbavonultak segélyezésére 3060, a munkanélküliek segélyezésére 2862 koronát fordított. A munkások száma erősen lepadt a háború alatt.

A magánalkalmazottak különféle kategóriáinak fizetésviszonyai a háború alatt különféleképpen alakultak.

A fűszer-, divat-, vas-, cipőkereskedelmi és konfekciós alkalmazott férfiak fizetése általában 25—30%-kal emelkedett, mert igen sok alkalmazott vonult be katonai szolgálatra s így a szakmunkaerők száma jelentősen megcsappant. A nagykereskedelmi alkalmazottak fizetése nagyjában változatlan maradt, mert az egyes nagykereskedések megállapodtak, hogy nem vesznek át egymástól alkalmazottakat s így megakadályozzák, hogy jobb fizetést elérhessenek. A kereskedelemben alkalmazott nők fizetése változatlanul alacsony maradt a háború alatt is, amint a nőtisztviselők nagy tömegének is változatlan a sorsa. A *Magánalkalmazott* c. lap a háború alatt állapította

meg hogy pl. a *Tolnai Világlapja* c. sajtóvállalkozás egész napos munkáért havi 30 koronával fizeti több nő-alkalmazottját. A férfi-tisztviselők fizetése mintegy 20%-kal emelkedett, vagy 10—20%-os drágasági pótlékban részesülnek.

A háború nagy részében az alkalmazottak vasárnap egész napon át dolgoztak. Az itthonmaradottaktól az egész vonalon sokkal több munkát kívánnak meg, mint rendes időben. A munkaidő hosszabb lett, a hajsza pedig súlyosabb és kíméletlenebb. Az üzleteknek nagyon jól megy soruk, forgalmuk nagy s a raktáron levő cikkek árát is gyakorta emelgetik 10—15%-kal is. A fűszerszakmában egyenesen fényes üzleteket kötnek. De mindebből az alkalmazottaknak a morzsánál is kevesebb jut. A női munkáta cégek nem fogadják szívesen, de kényszerhelyzetben lévén, alkalmazzák. Valószínű, hogy az olcsóbb, könnyebben kizsákmányolható női munka mai nagy elterjedése a háború után is megmarad. A Magántisztviselők és Kereskedelmi Alkalmazottak Országos Szövetsége a háború alatt mintegy 9—10,000 koronával segélyezte állásnélküli és katonatagjait. Az állásnélküli alkalmazottak segélyezésére az érdektestületek bevonásával létesült Segélyező Kuratórium 1914 októberétől 1915 szeptemberéig 2587 férfi- és 835 nőalkalmazottat segélyezett 631.645 korona összeggel.

Az ifjúmunkásokról külön néhány szót.

A tanoncok két csoportra oszlanak: gyáripari és kisipari-tanoncokra. Megélhetésük képtelenül nehéz, szinte lehetetlenség a jelenlegi viszonyok mellett. Általában a háborúnak némi szakképzettséget köszönhetnek, mert szakmájukban többet, házimunkán viszont kevesebbet dolgoznak. Képzettségük azonban egyoldalú lesz, mert főként a hadiiparban tanulnak (első sorban a hadi vasiparban). A tanoncnevelés nehezebb lesz: este 8—9 óráig is kell dolgozniok, túlhatják őket, egyre több és minél nehezebb munkát követelnek, — az Országos Iparegyesület egyenesen a tanoncoknak az ipariskola hétköznapi látogatása alól való fölmentését kérte a Tanácstól. A gyáriparban 1—120 K napi fizetésük van, ez csak néhol emelkedett. A második tanoncévben 1,50, végül legfeljebb 2 K a fizetésük. Ebből csak akkor tudnak megélni, ha szüleikkel együtt élnek. A kisiparban vacsorapénzt, esetleg kosztpénzt kapnak. Az előbbi 10—20 fillér, legfeljebb 24 fillér. Ebből jóllakni a nehéz izommunkát végző, fejlődő gyermeknek lehetetlen.

*

Hogy a háború mennyiben befolyásolta a munkásság testi kultúrájának kezdő kísérleteit, arra nézve a munkás-sportegyesületektől kaptunk felvilágosítást. A Munkástestező Egyesület közlése szerint a háború a munkássportnak nem ártott meg, sőt — lehet mondani — hozzájárult fejlődéséhez. A bevonultak helyébe főleg a munkásifjúság köréből sok új sportoló rekrutálódott. Egyedül a footballsport hanyatlott, amely iránt az érdeklődés is meglanyhult. Az igazi tömegsportok minden téren fejlődtek. A birkózás nagyon föllendült, az atletika is, a turisztika meg egyenesen virágzik: az itthonmaradottak örvendenek, ha a város háborús zajából a természet békéjébe kimenekülhetnek. Ugyanez a tapasztalat a Magánalkalmazottak Sport-Egyesületében, valamint más munkás sport-egyesületben is.

A munkásság szellemi kultúráját a szakszervezeteken s a szocialista párton kívül jelenleg a Munkásműkedvelők Országos Szövetsége szolgálja. A Szövetségtől nyert fölvilágosítás szerint a háború kitörése a munkásságnak minden kulturális érdeklődését megbénította. A Szövetség működése több mint féleven át teljesen szünetelt. Amilyen mértékben megtörtént az ipari élet elhelyezkedése a háborús viszonyok keretén belül, ugyanolyan mértékben kezdett éledni a kulturális hajlandóság. A munkás műkedvelők újból megkezdték működésüket s előadásait a munkásság teljes érdeklődése és támogatása kíséri, úgy annyira, hogy a Szövetség jelenleg látogatott ének- és zenetanfolyamokat is tart fenn s az egyik kisebb-nagyobb előadást a másik után rendezheti, hogy szocialista írók, valamint egyéb modern írók műveivel a munkáshallgatóságot megismertesse. Az előadások látogatottsága elsősorban a belépődíjak minimális voltának tulajdonítható. — A munkásság könyv-fogyasztásának adatairól — sajnos — nem sikerült konkrét adatokat kapnunk. A viszonyokkal ismerős egyénektől azonban ebben a tekintetben elszomorító tapasztalatokról hallunk: „A komolyabb tudományos irodalom iránt való érdeklődés csaknem teljesen megszűnt s ha akad is munkás, aki áldozhat könyvekre, a háborús irodalomnak — gyakran selejtes — termékeit és jóformán csak szépirodalmi munkákat vásárol. A szakszervezetekben a könyvterjesztés jóformán szünetel. A Népszava-könyvkereskedés a diplomácia színes könyveit és a háborús-kodó országok leírásait terjeszti a munkások között. Az irodalom iránt való érdeklődésnek a kereseti viszonyokból és az élelmiszerek drágaságából könnyen megmagyarázható csökkenése egyébként nemcsak magyar háborús tapasztalat, mert ugyanarról kapunk hírt Németországból is.

III.

A budapesti munkásszervezetek egy részében kérdőíveket osztottunk ki a munkások között, amelyekben heti keresetük és kiadásuk alakulásáról kértünk fölvilágosítást a háborút megelőző s jelenlegi viszonyaik feltüntetésével. Összesen 50 ilyen kérdőívet kaptunk vissza pontosan kitöltve. Amint már fentebb megjegyeztük, a kérdőívek adatait nem tekintjük abszolút pontosaknak és fillérig megbízhatónak, inkább annak a változásnak illusztrálására szolgálnak, amely kitöltőjük kereseti viszonyaiban végbement. A kérdőívek adatait az I. sz. táblázaton együvéállítottuk. Aki figyelmesen átolvassa őket, sok olyan jelenségnek látja magyarázatát, aminek okait hiába vagy rossz helyen kereste.

A táblázaton felsorolt 50 ipari munkás és alkalmazott közül csupán 4-nek a keresete csökkent a háború alatt, 8-é változatlan maradt, 37-é emelkedett (1 a háború előtt önálló volt.)

A kiadások tételeinél a következőkben történt változás: Lakásra 5-en adnak ki többet, mint a háború előtt, viszont 3-an kevesebbet. Élelemre 43-an költenek többet, csupán 3-an költenek annyit, mint régen, míg 4-nek az adatai nem részletezettek. Éle-

lemre kevesebbet egyik sem ad ki. A ruházatnál változik a helyzet: többet költ 14, kevesebbet 22. A lapokra kiadott összegek nagyjában változatlanok; az íveket a szervezett munkások legintelligensebb rétegéből valók töltötték ki, akik a szocialista pártlap előfizetése mellett a végsőkig kitartanak. Könyvre 20-an adnak ki kevesebbet és csupán 2-en többet. Dohányzásra 7-en adnak ki kevesebbet 32 dohányos közül, míg 9-en többet. Szeszis italra 8-an adnak ki kevesebbet, csupán 3-an többet (17 közül). Mozira 14-nek jut kevesebbje, míg 5-en többet fordítanak e kezdetleges kulturszükséglet kielégítésére. 31 színházba járó közül 18-an csökkentették a színházra fordított kiadásukat és csupán 3 akadt, aki a háború alatt többet költhet színházra. A szervezeti járulékok emelkedése a hadba-vonultak javára fizetett különjárulékoknak tulajdonítandó.

És a megjegyzések: „A háború óta ruházatra és kulturszükségletre nem jut”, „kulturcélokra nem vagyok képes áldozni”, „adóság 1915-ben 220 korona”. Hiába emelkedett hát a 37 munkás fizetése, — az emelkedést nem fordíthatják életszínvonaluk javítására, mert azt mindenestől elnyeli az élelmiszerek árának emelkedése. Könyvre, mozira, színházra kevesebb jut a háború alatt és igen sokra áll a megjegyzés: „a háború óta kulturszükségletre nem jut”.

IV.

Harminc elemi iskolás gyermek vallomását találja a II. sz. táblázaton az olvasó. Akik a statisztikában a tömör számoszlopok, a nagy számok hívei, fordítsanak át a következő oldalra: a harminc gyermek vallomását vegyék üres gyermekfecsegésnek és vonjanak vállat a vádak fölött. De akik ismerik az elemista apróságoknak bizodalját, őszinte, keresetlen és naiv ragaszkodását tanítójukhoz, akit szeretnek, azok nézzék át a vallomások táblázatát. A harminc gyermek apja (vagy anyja) ipari munkás; 12-nek apja katona. Olvassuk a vallomásukat! Fél-liter tej jut reggelire (a szülőkön kívül!) négy gyermeknek, egy liter tej jut 6—8 gyermeknek (persze a szülőkön kívül!). 14 gyermek egyáltalán nem kap uzsonnát. 30 véletlenül kikérdezett gyermekből 7 a háború óta nem eszik húst soha. És aki eszik, az „néha vasárnap”, „vasárnap, de ritkán” jut hústáplálékhoz. A növekvő, rendszeres táplálékot megkövetelő gyermekek ebédre levest vagy főzeléket esznek kenyérral. Aki a gyermekeket kihallgatta, alaposan kikérdezte: nem akadt csak kettő, aki levest és főzeléket kap ebédre. A vacsora: „ami délről marad”, vagy kenyér. A teát nemzeti táplálékká avatta Budapest proletárjai közt a háború, amely a 30 nyiladozó értelmű apróság közül 16 előtt a mozi fantázia-fejlesztő, szórakozást adó kapuját a háború tartamára becsukta. Csak 9 gyermek családja vesz néha újságot, persze a *Friss Újság*-ot.

Az 1913. évről kiadott kormányjelentés adatai szerint „a Magyarbirodalomban élve születtek közül csak minden másodíknak jut az a kiváltság, hogy 15 életévnél többet megéljen”.* Vajjon mit jelent majd a m. kir. kormány az 1915. esztendő közállapotairól?

* *Munkásügyi Szemle*, 1915. évi 460. old.